The Investigation beside Migoniai Hillfort

In 2015, fieldwalking and an evaluation were conducted beside Migoniai (Šimoniai) Hillfort (Pasvalys District, N Lithuania) in the search for archaeological objects forming the hillfort complex. During the fieldwalking, three settlements were found (one on the right bank of the River Mūša and two on its left bank) (Fig. 7). Three test pits (a total of 3 m^2) were also excavated (Fig. 7). In all, 98 finds were discovered during the investigation (Figs. 2–6). Based on the finds, the newly discovered settlements date to the late 1st millennium BC–20th century.

Gintautas Vėlius, Rokas Vengalis

Tyrimai Kernavės archeologinėje vietovėje

Vadovaujantis ilgalaike KKRD mokslinių tyrimų programa, 2015 m. liepos mėnesį Kernavės archeologinėje vietovėje (UK 37320), Pajautos slėnyje buvo atlikti žvalgomieji tyrimai. Plotai 1–10 tyrinėti Kernavės senojo miesto vietos teritorijos (UK 24567) ŠV dalyje, plotai 11–16 – į Š nuo Semeniškių senovės gyvenvietės II (UK 24574) (1 pav.).

Tyrinėtose paminklinėse teritorijose ir jų aplinkoje archeologiniai tyrimai ne kartą vykdyti ankstesniais metais. Kernavės senojo miesto vietoje archeologiniai tyrimai vyko 1986–1989, 1992–1993 ir 1995 m. *(ATL 1986 ir 1987 metais*, V., 1988, p. 137–142; *ATL 1988 ir 1989 metais,* V., 1990, p. 148–152; *ATL 1992 ir 1993 metais*, V., 1994, p. 236–238; *ATL 1994 ir 1995 metais*, V., 1997, p. 254–255). Jų metu aptiktas iki 1 m storio XIII–XIV a. Kernavės miesto kultūrinis sluoksnis su gerai išlikusiomis to meto medinių statinių liekanomis, gausiais organinės kilmės radiniais. Semeniškių senovės gyvenvietėje II 1990, 1992, 2002, 2008 ir 2010 m. vykdyti nedidelės apimties žvalgomieji tyrinėjimai (*ATL 2002 metais*, V., 2005, p. 31; *ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 81–87; *ATL 2010 metais*, V., 2011, p. 124–127). 2004 m. ištirtas didesnis gyvenvietės plotas – 531,5 m^2, aptiktas iki 40 cm storio II–III a. datuojamas gyvenvietės kultūrinis sluoksnis (*ATL 2004 metais*, V., 2006, p. 58–61). Itin daug informacijos apie šį objektą suteikė 2009 m. vykdyti archeologiniai tyrimai paminklo teritorijoje esančioje sodyboje bei jos aplinkoje. Aptikta akmens amžiaus radinių, ankstyvojo geležies amžiaus degintinių kapų urnose, senojo geležies amžiaus griautinių kapų suardytuose pilkapiuose, XIII–XIV a. degintinis kapinynas buvusio upelio vagoje, istorinių laikų griautinių kapų, XIX–XX a. kaimavietės pėdsakų (*ATL 2009 metais*, V., 2010, p. 99–104).

Prieš pradedant kasinėjimus 2015 m., tirtose vietose buvo atlikti žvalgymai magnetometru, pagal kurių rezultatus vėliau ir buvo parinktos konkrečios vietos kasinėjimams. *Bartington Grad 601–2* dviejų sensorių gradiometru žvalgyta 20x20 m dydžio kvadratais, transektus darant kas 50 cm, signalus transektuose – kas 25 cm.

Kernavės senojo miesto vietoje žvalgytas 1,04 ha dydžio vientisas plotas (1, 2 pav.). Žvalgyta vieta yra galinėje slėnio dalyje, prie aukštesnės upės terasos krašto. Didžiojoje dalyje žvalgytos vietos paviršiuje slūgso durpingi sluoksniai – čia būta Neries upės senvagės. Ši vieta yra maždaug 150–250 m į ŠV nuo 1986–1995 m. tyrinėtų senojo Kernavės miesto vietų. Šiais tyrimais siekta nustatyti, kiek Kernavės XIII–XIV a. miesto kultūrinis sluoksnis tęsiasi ŠV kryptimi.

1 pav. 2015 m. atliktų tyrimų planas: 1 – 2015 m. magnetometru tirti plotai; 2 – 2015 m. kasinėti plotai; 3 – ankstesniais metais tirti plotai; 4 – kultūros vertybių ribos. R. Vengalio brėž.

Fig. 1. Plan of the 2015 investigation: 1 – areas surveyed in 2015 with a magnetometer; 2 – areas excavated in 2015; 3 – areas investigated in previous years; 4 – boundaries of the cultural property

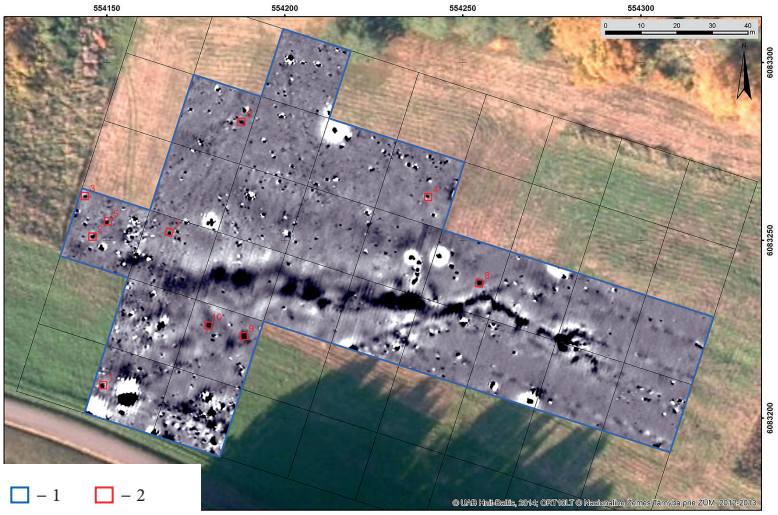

2 pav. Kernavės senojo miesto vietoje padaryta magnetograma ir atliktų tyrimų planas: 1 – 2015 m. magnetometru tirti plotai; 2 – 2015 m. kasinėti plotai. R. Vengalio brėž.

Fig. 2. The magnetogram made in the old town of Kernavė and a plan of the conducted investigations: 1 – areas surveyed in 2015 with a magnetometer; 2 – areas excavated in 2015

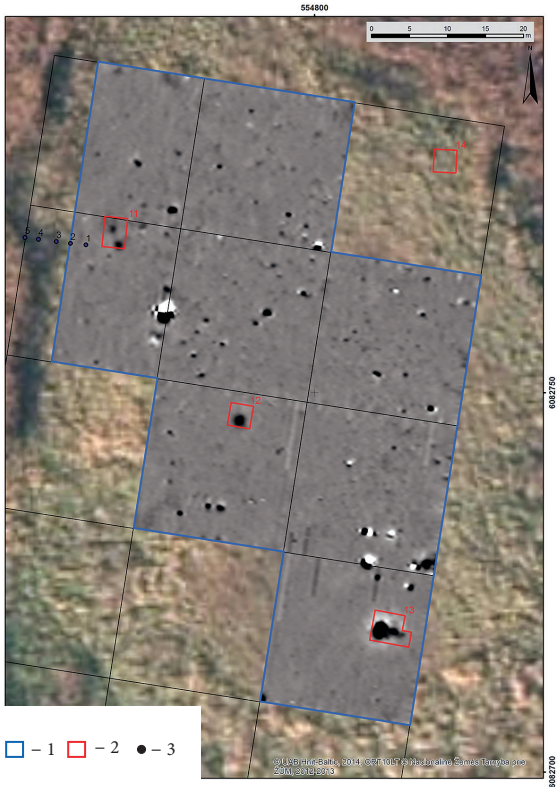

3 pav. Semeniškių senovės gyvenvietės II aplinkoje, Š dalyje padaryta magnetograma ir atliktų tyrimų planas: 1 – 2015 m. magnetometru tirti plotai; 2 – 2015 m. kasinėti plotai; 3 – gręžiniai. R. Vengalio brėž.

Fig. 3. The magnetogram made in the vicinity of Semeniškiai Old Settlement II and in its N part as well as a plan of the conducted investigations: 1 – areas surveyed in 2015 with a magnetometer; 2 – areas excavated in 2015; 3 – boreholes

Magnetogramoje ryškiausiai matyti maždaug 7 m pločio, 100 m ilgio greičiausiai gamtinės kilmės anomalija, einanti R–V kryptimi. Ji tęsiasi spėjamos senvagės kryptimi ir greičiausiai yra su ja susijusi. Kitos aiškiausiai identifikuojamos anomalijos yra susijusios su melioracijos grioviais. Jos matomos R žvalgyto ploto dalyje – čia įžvelgiamas pagrindinis kanalas,

einantis ŠR–PV kryptimi, bei į jį įeinantys šakiniai kanalai. Melioracijos griovių išsidėstyme galima įžvelgti 2 atskiras sistemas, kurios greičiausiai suformuotos skirtingu metu. Gausiausios anomalijos rodo paviršiuje esančius geležinius objektus. Jos išsiskiria nedideliu anomalijos plotu, bet didelėmis teigiamomis ir neigiamomis amplitudėmis. Dauguma šių objektų neabejotinai yra XX a. šiukšlės, nors tarp jų gali pasitaikyti ir pavienių archeologinių radinių. Aiškesnių anomalijų, pagal kurias būtų galima identifikuoti archeologinius objektus šiame žvalgytame plote, neidentifikuota. Žvalgomiesiems tyrimams pasirinktos labiausiai į archeologinius objektus panašios anomalijos – neaukštų amplitudžių ir aiškios formos. Žvalgomieji tyrimai atlikti dešimtyje atrinktų tokius kriterijus atitinkančių anomalijų.

Kernavės senojo miesto vietos teritorijoje ištirta 10 plotų (1–10), iš viso 40 m^2. Kultūrinio sluoksnio ar archeologinių objektų juose nerasta. Penkiuose plotuose aptikta tik pavienių archeologinių radinių – iš viso 16 vienetų. Arčiau upės tyrinėtuose plotuose 1 ir 10 paviršiniuose sluoksniuose surasti du akmens amžiaus radiniai – titnago nuoskala ir skeltės fragmentas. Plotuose 2 ir 3 aptikti XIX–XX a. datuotini geležiniai dirbiniai – šakių ir pasagos fragmentai. Kiti radiniai, datuoti XIV–XIX a., surasti arčiausiai aukštutinės upės terasos kastame plote 6. Tai apžiestos bei žiestos keramikos ir geležinio puodo fragmentai.

Taigi Kernavės senojo miesto vietoje fiksuotas magnetines anomalijas daugeliu atvejų galėjo sukelti aptikti keraminiai melioraciniai vamzdžiai bei jų fragmentai (plotai 1, 4, 5, 9). Plotuose 3 ir 6 anomalijų priežastis, matyt, buvo surasti geležiniai objektai, plote 10 – smėlio tarpsluoksnis. Plotų 2, 7, 8 vietoje buvusių magnetinių anomalijų priežastis lieka neaiški.

Kernavės senojo miesto vietos teritorijoje tyrinėti plotai atskleidė tam tikrus šios Pajautos slėnio dalies geomorfologinius ypatumus. Daugelyje tyrinėtų plotų (2–7) fiksuoti deliuvinės kilmės 0,5–1,6 m storio smėlio arba žvyro sluoksniai. Juose pasitaikė kelių cm storio pilkšvo juodžemio tarpsluoksnių. Matyt, tai nuo greta esančios aukštesnės upės terasos nuplauto grunto sąnašiniai sluoksniai. Sprendžiant iš plote 6 aptiktų radinių, jo vietoje esanti nedidelė reljefo pakiluma iš sąnašinių sluoksnių susiformavo jau istoriniais laikais, II tūkst. II pusėje. Erozinius procesus – grunto slinkimą nuo greta esančios aukštutinės slėnio terasos, liudija ties plotu 6 terasos šlaite esanti tekančio vandens suformuota išgrauža. Beje, ant šios terasos ankstesniais metais buvo fiksuoti XIV a. Kernavės miesto archeologiniai objektai, vėliau terasos vietoje buvo Kernavės miestelio dirbami laukai. Taigi, plote 6 aptikti XIV–XIX a. datuojami radiniai, matyt, yra postdepoziciniai, nuslinkę nuo viršutinės terasos. Visuose plotuose, tyrinėtuose Kernavės senojo miesto vietoje, išskyrus plotą 6, esantį arčiausiai aukštutinės slėnio terasos, fiksuotas Neries senvagės vietoje susiformavęs durpių sluoksnis. Įdomu tai, kad durpių sluoksnio paviršius aptiktas skirtinguose lygiuose. Arčiausiai aukštutinės terasos tirtuose plotuose 4 ir 8 jis pasiektas H_{abs} 61,90 m lygyje, arčiau upės esančiuose plotuose 2, 3, 5, 7, 9, 10 durpės fiksuotos vidutiniškai H_{abs} 61,33 m lygyje, arčiausiai upės buvusiame plote 1 durpių aptikta H_{abs} 60,50 m aukštyje. Pačiose durpėse plotuose 1–3, 7, 8 įvairiame gylyje (30–90 cm) fiksuotas nuo 20 iki 50 cm storio smėlio sluoksnis, matyt, susiformavęs Neries potvynių metu. Ploto 5 centre sukamuoju grąžtu buvo išgręžtas gręžinys. Išsiaiškinta, kad iš viso durpės su smėlio tarpsluoksniu sudaro 3,5 m storio sluoksnį.

Semeniškių senovės gyvenvietės II aplinkoje magnetometru žvalgyti 2 atskiri plotai – Š 0,27 ha ir P 0,44 ha dydžio. Ši vieta yra 110–370 m į Š nuo Semeniškių senovės gyvenvietėje II ankstesniais metais kasinėtų plotų. Vietovė yra II Neries slėnio terasos pakraštyje, sausoje iškilesnėje vietoje, šalia uždurpėjusios pelkės – buvusios Neries senvagės. Š plotas išsidėstęs tarsi saloje – pakilesnėje vietoje, iš visų pusių supamoje žemesnių ir drėgnesnių vietų. Visoje šioje teritorijoje iki šiol tyrimai nevykdyti ir nieko nežinota apie archeologinių objektų egzistavimą.

Š dalies magnetograma aiškiai skiriasi nuo Kernavės senojo miesto vietoje gautos magnetogramos – čia nėra nei melioracijos kanalų, nei ryškesnių gamtinių anomalijų, taip pat visai nedaug aiškiai paviršinių geležinių objektų sukeltų anomalijų. Keletą aiškiausių pastarųjų anomalijų patikrinus metalo detektoriumi, visose jose buvo aptikti geležiniai objektai (skarda, grandinės, strypai ir panašiai). Tuo tarpu dauguma likusių anomalijų yra labiausiai panašios į archeologinius objektus. Žvalgomiesiems tyrimams atrinktos 4 anomalijos, kurių dviejose kasti atskiri plotai, o likusios dvi apjungtos viename plote (3 pav.).

P dalies magnetograma primena Š dalies, tačiau čia anomalijos kur kas tankesnės. Daugelis anomalijų yra aukštų amplitudžių, tačiau visų jų interpretuoti kaip geležinių objektų nevertėtų. Labai tikėtina, kad bent jau dalis jų gali būti ir archeologiniai objektai. Visos žemesnių amplitudžių anomalijos šiame plote preliminariai gali būti interpretuojamos kaip archeologiniai objektai. Žvalgomiesiems tyrimams atrinktos 3 anomalijos, dvi iš jų apjungiant į vieną plotą, trečiajai skiriant atskirą.

Žvalgomaisiais tyrimais Semeniškių senovės gyvenvietės II aplinkoje buvo ištirti 6 atskiri bendro 64,4 m^2 dydžio plotai. Visuose tirtuose plotuose fiksuotas kultūrinis sluoksnis su radiniais, datuojamais nuo akmens amžiaus iki ankstyvųjų istorinių laikų (XIII–XIV a.). Viršutinė kultūrinio sluoksnio dalis visuose plotuose buvo suarta – dalis radinių aptikta dirvožemio sluoksnyje. 4 plotuose aptiktas bent dalinai išlikęs ir nesuartas kultūrinis sluoksnis, kuriame radinių buvo gerokai daugiau nei armenyje. Š dalyje nesuartas kultūrinis sluoksnis geriausiai buvo išlikęs V „salos“ dalyje, kur jo storis siekė iki 20 cm (plotas 11). Centrinėje „salos“ dalyje nesuartas kultūrinis sluoksnis buvo išlikęs fragmentiškai (plotas 12), o Š (plotas 14) ir PR dalyje (plotas 13) jis nefiksuotas. P dalyje tirtuose plotuose (15–16) nesuartas kultūrinis sluoksnis išlikęs fragmentiškai, jis apardytas pavienių gilių arimo vagų.

Visose tirtose vietose aptiktas tik nestratifikuotas kultūrinis sluoksnis, jame rasta susi-

4 pav. Plote 11 aptikta lipdyta keramika lygiu paviršiumi. R. Vengalio nuotr.

Fig. 4. Hand built pottery with smooth surfaces that was discovered in area 11

5 pav. Plote 13 aptiktas objektas – krosnis. R. Vengalio nuotr.

Fig. 5. The object, an oven, discovered in area 13

6 pav. Plote 13 aptikto objekto – krosnies akmenų konstrukcija. R. Vengalio nuotr.

Fig. 6. The stone structure of the object (oven) discovered in area 13

maišiusių tarpusavyje įvairių laikotarpių radinių. Iš viso aptikti 2482 vienetai (4987 g) keramikos šukių, 139 vienetai (247 g) titnago radinių, 103 vienetai (1001 g) šlako, nemažai molio tinko (apie 77,5 kg), keliasdešimt degintinių gyvūnų kauliukų bei 19 metalinių ir kitų ypačiųjų radinių. Radiniai datuojami nuo akmens amžiaus iki XIII–XIV a. (pavieniai radiniai ir iš vėlyvesnių istorinių laikų). Didžioji dauguma radinių (apie 90 %) aptikta plotuose 11 ir 12. Įdomu, kad skirtinguose plotuose aptikti radiniai liudija nevienodą apgyvendinimo intensyvumą tam tikrais laikotarpiais. Pavyzdžiui, „salos“ V dalyje tirtame plote 11 vyravo lipdyta keramika lygiu paviršiumi, datuojama vėlyvuoju geležies amžiumi (4 pav.), aptikta ir šiek tiek apžiestos XIII–XIV a. keramikos, o ankstyvesnių rūšių – tik pavienių šukių. Tuo tarpu vos už 25 m į PR nuo šios vietos tirtame plote 12 vaizdas buvo visai kitoks – čia aiškiai vyravo įvairių rūšių grublėtoji

keramika, o kitų rūšių, taip pat aukščiau minėtame plote vyravusių, aptikta tik pavienių šukių. Tokia radinių paplitimo tendencija tik dar kartą patvirtina jau pagal ankstesnius tyrimus Kernavėje, Pajautos slėnyje, padarytas išvadas apie geležies amžiaus apgyvendinimo pobūdį, – kad gyventa atskirose vienkieminio tipo sodybose, kurių vietos gali būti išskiriamos pagal konkretaus laikotarpio radinių paplitimą.

Apibendrinant visų plotų radinius, daugiausia aptikta radinių, datuojamų nuo III iki XIV a. – tai grublėtoji, lipdyta lygiu paviršiumi bei ankstyvoji apžiesta keramika. Pagal tai galima spręsti, kad tirta Pajautos slėnio dalis intensyviausiai ir buvo apgyvendinta šiuo plačiu laikotarpiu. Visgi pavieniai radiniai rodo, kad šioje vietoje veikla vyko ir ankstyvesniais laikotarpiais. Aptikti titnago radiniai nėra tiksliau datuojami, nesudaro ryškesnių sankaupų, tačiau rodo epizodišką veiklą įvairiais akmens amžiaus periodais. Bronzos amžiui atstovauja pavienės ankstyvosios brūkšniuotos keramikos šukės. Taip pat aptikta pavienių vėlyvosios, briauninės formos brūkšniuotosios keramikos šukių.

Po kultūriniu sluoksniu, įžemio horizonte penkiuose iš šešių tirtų plotų užfiksuotas 21 archeologinis objektas. Objektai būdingi senovės gyvenvietėms – tai stulpavietės bei neaiškios paskirties duobės, viena akmenų krūsnis. Atskirai reikėtų aptarti vieną išskirtinį objektą, aptiktą „salos“ PR dalyje tirtame plote 13. Šis objektas buvo pailgos formos, vienu susiaurintu galu. Tai 4,1x2,1 m dydžio duobė, kurios viename gale buvo įgilinta akmenų konstrukcija (5 pav.). Akmenimis išgrįsta apskritos formos 1,7 m skersmens, 80 cm gylio duobė. Akmenys parinkti gana stambūs, daugiausia 15–30 cm skersmens. Jie sudėlioti labai glaudžiai ir tvarkingai. Vienu sluoksniu išgrįsti visi duobės šonai, negrįstą paliekant dugną ir PR šono viršutinę pusę (6 pav.). Akmenys trapūs, gana smarkiai perdegę, tačiau perdegimas vyko *in situ*, o grindžiama buvo neperdegusiais akmenimis. Likusioje duobės dalyje akmenų konstrukcijų nebuvo. Duobės užpilde galima išskirti keletą sluoksnių, besiskiriančių vienas nuo kito degėsingumu ir molio tinko fragmentų tankumu. Labai daug molio tinko fragmentų buvo aptinkama visuose duobės užpildo sluoksniuose ir dirvožemio sluoksnyje virš bei aplink šį objektą. Iš viso (sijojant) surinkta apie 76 kg molio tinko. Tinkas su organinėmis priemaišomis. Jo fragmentai daugiausia smulkūs, tik labai nedaug atvejų buvo išlikęs originalus paviršius. Tokie fragmentai liudija plokščią arba nežymiai išgaubtą lygų paviršių. Keliolikoje fragmentų buvo išlikę du priešingi paviršiai – pagal juos galima spręsti, kad molio konstrukcija buvo 2,5–4,5 cm storio. Kiti archeologiniai radiniai – keramika, titnagas – šiame objekte aptikti tik pavieniai ir jie su tiesiogine objekto funkcija greičiausiai nesusiję. Taigi, apibendrinant galima teigti, jog šioje vietoje neabejotinai būta kažkokios specifinės paskirties krosnies. Akmenimis buvo išgrįsta pagrindinė degimo kamera. Kameros įgilinimas ir išgrindimas akmenimis rodo, kad greičiausiai krosnyje siekta ilgą laiką išlaikyti pastovią temperatūrą. PR objekto dalis greičiausiai buvo kaip įgilinimas, skirtas prieiti prie degimo kameros pakuros, kurią rodo akmenų nebuvimas duobės PR sienelės viršutinėje dalyje. Virš degimo kameros būta kažkokios molio konstrukcijos, kurioje, greičiausiai atskirti nuo tiesioginės ugnies, buvo laikomi degami objektai. Kokie tai buvo objektai, pagal turimus duomenis nustatyti negalime. Pačios molinės kameros dydžio ar formos nustatyti taip pat neįmanoma dėl molio tinko fragmentiškumo. Iš akmenimis grįstos duobės

vidaus buvo paimta keletas mėginių makrobotaniniams tyrimams, kuriuos atlikus aptikta keletas apdegusių kviečių ir miežių grūdų. Vienas miežio grūdas datuotas AMS metodu. Gauta data – 1545±30 BP, greičiausiai rodo ir objekto naudojimo laiką.

Visos magnetinės anomalijos, kurių vietose tirta Semeniškių senovės gyvenvietės II aplinkoje, pasirodė esančios archeologinės kilmės. Jas sąlygojo grunto perdegimas, perdegę akmenys bei molio tinkas. Visos identifikuotos anomalijos tiksliai atitinka fiksuotus objektus, tačiau akivaizdu, kad anomalijas sukelia tik dalis įgilintų archeologinių struktūrų – kitų objektų vietose jokių magnetinio lauko pakitimų nefiksuota.

V „salos" pakraštyje, šalia ploto 11 taip pat buvo padaryti 5 gręžiniai. Jais siekta išsiaiškinti šios vietos kranto stratigrafiją. Gręžiniai daryti kalamu 1 m gylio, 3 cm skersmens gruntotraukiu. Jie buvo išdėstyti viena linija, statmenai krantui. Padarius gręžinius paaiškėjo, kad kultūrinis sluoksnis tęsiasi dar bent 6 m į V nuo tirto ploto. 4 gręžinyje, 8 m į V nuo tirto ploto, aptiktas 17 cm storio gitijos (sapropelio) sluoksnis, rodantis, kad šioje vietoje buvo stovinčio vandens telkinys. Taigi, gręžiniais gauti duomenys rodo, kad šioje vietoje, Neries senvagėje buvo susiformavęs ežeriukas, o „sala" žymi jo krantą, kuriame ir susiformavo tirtas kultūrinis sluoksnis. Lieka neatsakytas klausimas dėl šio ežeriuko chronologijos – kuriuo metu jis susiformavo ir kada uždurpėjo. Į šiuos klausimus turėtų padėti atsakyti ateities tyrimai.

The Investigation at the Kernavė Archaeological Site

1.04 ha were magnetically surveyed and ten areas (a total of 40 m^2) were excavated in the territory of the old town of Kernavė (Figs. 1–2). No cultural layer or archaeological objects were found. Isolated finds dating to the Stone Age and historical times, i.e. the 14th–19th centuries, were discovered in five areas. The recorded magnetic anomalies could in many cases have been caused by the discovered ceramic melioration pipes and pipe fragments. A layer of peat that had formed at the site of old bed of the Neris was recorded in all of the areas excavated at the old town site, except area 6, which was close to the uppermost river terrace.

0.7 ha were magnetically surveyed in the vicinity of Semeniškiai Old Settlement II, six areas (a total of 64.4 m^2) excavated, and five boreholes made (Fig. 3). A cultural layer, the upper part of which had been disturbed by ploughing, was recorded in all of the investigated locations. Archaeological objects characteristic of old settlements: postholes, pits with no clear purpose, and a stone cairn were discovered in five areas. One object was exceptional: an oven with a specific purpose, a stone-paved firebox set into the ground, and at one time, a clay structure above it (Figs. 5–6). A total of 2482 potsherds (Fig. 4), 139 flint finds, 103 pieces of slag, clay daub, burnt animal bones, and 19 metal and other small finds were discovered. The finds date from the Stone Age to the 13th–14th centuries. All of the anomalies at investigated locations appeared to be of archaeological origin. The boreholes show that a small lake had existed for a period of time at the site of an old bed of the Neris and the discovered cultural layers were on its shore.